

◀ VĚDECKÁ TÉMATA ▶

DVA KONCEPTY JOSEFA VAVROUŠKA

Prof. JUDr. Milan Damohorský, DrSc.

Do čísla časopisu věnovanému výročí osmdesáti let od narození doc. Ing. Josefa Vavrouška, CSc. (narozen 15. září 1944) právě v roce 2024 bych rád přispěl osobní vzpomínkou a popisem dvou jeho pozoruhodných organizačně funkčních konceptů týkajících se nejen ochrany životního prostředí. Předeseílám, že jsem se s Josefem Vavrouškem znal něco málo přes deset let, kdy jsme spolu postupně spolupracovali v socialistickém kontrolovaném období v redakční radě ochrannářského časopisu Nika, dále v rámci ustavování orgánů státní správy životního prostředí, zejména na jeho Federálním výboru pro životní prostředí, a konečně v posledních fázích jeho života na Fakultě sociálních věd Univerzity Karlovy, kdy byl proděkanem pro rozvoj. Vlastně od samého počátku až do konce jsme si oboustranně tykali. Dva koncepty, které bych rád metodou orální historie jako přímý účastník a posluchač přiblížil, se týkají problematiky nejprve mezinárodní a druhá pak specificky české.

Bohužel nám po jubilantovi moc písemných větších pojednání nezbylo, takže právě metoda orální historie vycházející ze svědectví pamětníků je jedním z hlavních zdrojů vzpomínek na jeho působení i myšlenkovou tvorbu. Konečně mám někde v knihovně na Právnické fakultě UK stále uloženu ofotografovanou knihu z Dobříšské konference ministrů životního prostředí s vlastnoručními poznámkami Josefa Vavrouška kdesi na okraji textů. Ty jsou mimochodem skoro cennější a pozoruhodnější než samotná ona kniha.

Prvním konceptem, nad kterým se Josef Vavroušek velmi zamýšlel, byla potřeba reformovat systém a fungování Organizace spojených národů. Tato potřeba se dle mého názoru jeví stále i v současné době a po více než třiceti letech od jeho úvah je snad ještě naléhavější a aktuálnější. Nejen systém utváření, fungování a hlasování různých orgánů OSN, ale i vymáhání mezinárodního práva obecně a v ochraně životního prostředí zvláště se zdál Josefovi Vavrouškovi již tehdy velice pomalý, strnulý a nefunkční. Vyhovoval snad v období po druhé světové válce, ale na konci 20. století se už jevil velmi špatným až přežitým.

Vavroušek se zabýval nejen otázkami Rady bezpečnosti, kde jediný stát (stálý člen) dokáže svým vetem zablokovat jakékoliv usnesení, a to i takové, na němž se shodla drtivá většina států světa, ale i tím, zda mohou státy vůbec rozhodovat

o věcech, v nichž jsou samy plně a intenzivně angažovány na některé ze stran sporu (třeba jako strany válečného konfliktu či ničící životní prostředí). Zde pak uvažoval o možných podjatostech a vyloučení z příslušného hlasování.

Další jeho myšlenkou bylo, že zatímco OSN má nějak nastaveny otázky bezpečnosti vojenské a zčásti i problematiku ekonomickou, tak zcela chybí orgány výkonné pro problematiku environmentální, ale i sociální až humanitární. Navrhoval taky vytvořit čtyři samostatné a na stejnou úroveň postavené rady – bezpečnostní, ekonomickou, environmentální a sociální. Zde už jasně předjímal jakousi vyváženost pilířů trvale udržitelného rozvoje. Celkové řešení by se pak přijímalo při vzájemně vybalancovaném společném rozhodování.

Jeho myšlenky a otázky však patřily i složením jednotlivých rad, jejich početnosti, zastoupení kontinentů, regionů ale i jednotlivých zájmových skupin. Problémem bylo, zda stálí členové Rady bezpečnosti vzešli z výsledků druhé světové války, jsou aktuální i nadále a zda by neměly přibýt i jiné státy, dnes již plně demokratické a globálně významné. Uvažoval tak o Německu, Indii, Brazílii, Japonsku atd. Dnes se ukazuje, že ne všichni stálí členové Rady bezpečnosti musí být vzorovými nejen v demokracii, ale i v dodržování mezinárodního práva, přesto mají stále výjimečné a výsadní postavení.

Josef Vavroušek činil tyto úvahy na počátku 90. let 20. století, tedy v době, kdy zanikala bipolarita světa Východ X Západ (socialismus X kapitalismus) a postupně se vytvářel model Sever X Jih (rozvinuté X rozvojové země, či chceme-li bohatí X chudí). Myslím, že poměrně velký vliv na něj měla jeho právě nedávná osobní účast na konferenci UNCED v červnu 1992 v Rio de Janeiru, kde vedl československou státní delegaci, když všichni ostatní vysocí čeští a slovenští státní činitelé dali přednost domácí scéně. Zde zrovna probíhaly přelomové celostátní volby, které posléze vedly k rozpadu Československa, známému i pod označením „sametový rozvod“.

Vavroušek vzpomínal nejen na entuziastické období a atmosféru této, zřejmě dosud největší a nejúspěšnější, mezinárodní environmentální konference, ale i na různá vystoupení leaderů té doby, včetně mnohahodinové plamenné řeči nejvyššího představitele Kuby Fidela Castra.

Otázka reformy OSN je podle mého názoru stále živá a vysoce aktuální a měli bychom se na ni v české diplomacii opět soustředit. Těžko se totiž pro demokratickou část světa vstřebávají záběry na generálního tajemníka OSN, který si vřele tiskne ruce s ruským diktátorem Vladimírem Putinem, na něhož je vydán mezinárodní zatykač. I funkčnost hypertrofovaných orgánů OSN je velmi problematická. Vavroušek by se dnes jistě nestačil divit, ale skoro určitě by hned měl i své návrhy a řešení.

Druhým konceptem, o kterém jsme osobně mluvili při kávě na „jeho“ Federálním výboru pro životní prostředí ve Slezské ulici na pražských Vinohradech, byla potřeba vytvoření, respektive reformy domácí environmentální scény, a to po pro zelené hnutí velmi nepříznivém výsledku parlamentních voleb v červnu 1992. Pro mladší čtenáře jen připomínám, že v nich v ČR zvítězila Občanská demokratická strana (ODS) Ing. Václava Klause, CSc. a na Slovensku Hnutí za demokratické Slovensko (HZDS) Vladimíra Mečiara. Pro ekologické strany a hnutí neznamenal žádný významnější úspěch či výsledek, spíše to byl propadák.

Vavroušek správně tušil, že tyto volby budou znamenat odliv podpory zeleným myšlenkám, která gradovala s listopadem 1989 (v podstatě v období od roku 1988 do roku 1992) a že tak bude výrazně hůře. Státní i společenské zájmy budou opanovány ekonomickými zájmy a honbou za penězi bez ohledu na morálku a přírodu. To se taky v podstatě následně stalo.

Vavrouškův návrh byl vytvořit jakýsi čtverec v jehož vrcholech by byly 1. důvěryhodná politická zelená strana, 2. intelektuální environmentální elita, 3. zastřešení a sjednocení nevládních ekologických organizací ve společné platformě a konečně 4. silná nadace či jiný podobný subjekt, který by pro předešlé tři zajišťoval dostatečné finanční zdroje a podporu. Je vcelku jasné, že v podstatě myslel na tehdy již existující či následně vznikající Stranu zelených, Společnost pro trvale udržitelný život (sám se pak brzy stal prvním předsedou – zakladatelem STUŽ) a dále na Zelený kruh. Otázky nadace a financování pro něj v první chvíli zřejmě ještě nebyla až tak podstatná. Tato čtyři uskupení na vrcholech onoho čtverce by spolu měla intenzivně spolupracovat a též personálně se doplňovat a obohacovat.

S odstupem doby však vidím, že ani jedno ze čtyř uvažovaných uskupení nedosáhlo takové úrovně, aby mohlo významněji ovlivňovat společenské (včetně politického) dění. Poměrně původně úspěšná Strana zelených, která se pod vedením RNDr. Martina Bursíka dokonce dostala do Parlamentu ČR a následně i vlády, výrazně ztratila tím, že se spojila se stranami pravicovými a konzervativními, a nikoliv středovými případně levicovými, jak by voličstvo očekávalo. Současná strana zelených se tak potácí kdesi mezi jedním až dvěma procenty podpory a preferencí a nějaké menší zastoupení a vliv má snad jen v některých obcích či spíše výjimečně v krajích. Zelený kruh po poměrně nadějném začátku své činnosti nedokázal oslovit podstatnou většinu ekologických občanských sdružení, když například Český svaz ochránců přírody i některé další spolky vcelku programově stojí mimo něj. Stává se tak spíše platformou pro některé bývalé méně úspěšné druhořadé politiky a aktivisty. Také ze začátku velice nadějná akční STUŽ je již více méně spolkem nostalgiků po Vavrouškově odkazu, bez většího vědeckého, odborného či mediálního vlivu nebo autority. Po Vavrouškově předčasném odchodu se v podstatě již žádná tak výrazná osobnost na funkci předsedy STUŽ

nenášla. Dnešní vedoucí činitelé STUŽ jsou tak jen pozoruhodní lidé, avšak bez většího charismatu a „tahu na branku“.

Koncept čtyřúhelníku českých vlivových skupin zůstal spíše jen na papíře, respektive v hlavě svého myšlenkového otce, což je jistě škoda. Je však faktem, že Vavroušek působil do poloviny 90. let minulého století a mnohé věci (zejména internet a masivní vliv médií) v té době buď vůbec nebyly či byly jen minimálně. Nedokážu tak vůbec odhadnout, jak by věci řešil dnes.

Konečně mě napadá, že jeho oblíbeným číslem a uspořádáním byla čtyřka ve vrcholech čtverce. Snad to souvisí s jeho vzděláním jako systémového inženýra, že přenášel schémata matematická do života sociálního. Každopádně jeho úvahy i dnes stojí za promyšlení a jsem moc rád, že jsem je po určité části mého života mohl s ním sdílet. Josef Vavroušek byl nejen systematik, ale i vizionář s komplexním přístupem, což nám dnes všude velmi chybí.

Konečně v době, když asi budete číst tyto moje řádky, budeme již nejspíš blíže jinému smutnému výročí 30 let (zemřel 18. března 1995) od předčasného tragického úmrtí Josefa Vavrouška ve slovenských horách.

TWO CONCEPTS OF JOSEF VAVROUŠEK

Abstract

The article commemorates the 80th anniversary of the birth of Doc. Ing. Josef Vavroušek, CSc. It is a personal remembrance and description of two of his remarkable organizational and functional concepts concerning the UN reform in the field of global environmental management and the reform of the Czech national environmental movement.

Keywords: Josef Vavroušek, UN reform, UNCED, Reform of the Czech ecological movement

